

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 24 (37)

Суми – 2020

**SECTION 3
CIVIL LAW AND PROCESS; FAMILY LAW;
INTELLECTUAL PROPERTY RIGHT**

**СЕКЦІЯ 3
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i24.p35>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Кисельова Олена Іванівна,
*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

Надточій Катерина Олексіївна,
*Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

Трудова діяльність працівників охорони здоров'я пов'язана з великим фізичним та емоційним напруженням, необхідністю в ряді випадків працювати у важких і небезпечних для життя і здоров'я умовах. Це і визначає деякі особливості правового регулювання трудових відносин у даній сфері діяльності: додаткові вимоги під час укладання трудового договору, пільговий режим робочого часу і часу відпочинку, особливі правила роботи за сумісництвом та ін. Специфіка правового статусу медичних працівників як суб'єктів трудового права обумовлена як загальними нормами, так і спеціальними нормативними актами, присвяченими різним аспектам їх діяльності. Крім загальних положень КЗпП України, на медичних працівників, які здійснюють професійну діяльність, поширюються і положення закону «Основи законодавства України про охорону здоров'я», а також ряд інших нормативних правових актів. У статті дана характеристика нормативних актів, що регулюють трудові відносини медичних працівників, виявлена роль трудового договору в регламентації їх праці, проведено аналіз особливостей правового статусу медичного працівника як суб'єкта трудових відносин, а також визначено сукупність проблем, що виникають у працівників сфери охорони здоров'я при виконанні своїх посадових обов'язків. Дана тематика становить інтерес не тільки з наукової, але і з практичної точки зору, що обумовлює необхідність детальної, ґрунтовної правової регламентації праці медичних працівників та більш уважного ставлення законодавця до цієї сфери. Актуальність теми обумовлена роллю медичних працівників в реалізації права кожної людини на охорону здоров'я, гарантованого ст. 49 Конституції України.

Ключові слова: медичний працівник, основні права і обов'язки працівників, право медичних працівників на скорочений робочий час і додаткові відпустки, право на захист своїх трудових прав, свобод і законних інтересів, трудовий договір.

Kyselova O.I., Nadtochiy K.O. Features of legal regulation of labor of medical workers. The work of health care workers is associated with great physical and emotional stress, the need in some cases to work in difficult and life-threatening conditions. This determines some features of the legal regulation of labor relations in this area of activity: additional requirements when concluding an employment contract, preferential working hours and rest time, special rules for part-time work, etc. The specificity of the legal status of medical workers as subjects of labor law is due to both general rules and special regulations on various aspects of their activities. In addition to the general provisions of the Labor Code of Ukraine, the provisions of the law "Fundamentals of the legislation of Ukraine on health care", as well as a number of other regulations apply to medical workers who carry out professional activities. The article describes the regulations governing the employment of health workers, identifies the role of the employment contract in regulating their work, analyzes the features of the legal status of health workers as a subject of labor relations, and identifies a set of problems that arise in health care workers in the performance of their duties. This topic is of interest not only from a scientific but also from a practical point of view, which necessitates detailed, thorough legal regulation of the work of medical workers and a more careful attitude of the legislator to this area. The urgency of the topic is due to the role of health professionals in the realization of the right of everyone to health care, guaranteed by Art. 49 of the Constitution of Ukraine.

Key words: medical worker, basic rights and responsibilities of workers, the right of medical workers to reduced working hours and additional leave, the right to protection of their labor rights, freedoms and legitimate interests, employment contract.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 1 Конституції України – Україна є демократичною, соціальною, правовою державою. Пріоритетним напрямком соціальної політики будь-якої демократичної держави є охорона здоров'я громадян, підтримання належного рівня їх життя і надання якісної медичної допомоги. У зв'язку з цим одним з найважливіших соціальних завдань, що вирішуються нашою державою на сучасному етапі, є забезпечення ефективного функціонування системи охорони здоров'я. Трудова діяльність медичних працівників пов'язана з великим фізичним і емоційним напруженням, необхідністю в ряді випадків працювати в важких і небезпечних для життя і здоров'я умовах. Це і визначає деякі особливості правового регулювання трудових відносин в даній сфері діяльності, наявність додаткових вимог при укладанні трудового договору, пільгового режиму робочого часу і часу відпочинку, особливих правил роботи за сумісництвом та ін.

В ході дослідження в першу чергу ми використовували аналітичний підхід до вивчення Кодексу законів про працю України, положення закону «Основи законодавства України про охорону здоров'я», а також ряду інших нормативних правових актів.

Метою статті є виокремлення проблемних питань і особливостей регулювання трудових відносин медичних працівників в теоретичному і практичному аспектах, а також внесення пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання праці зазначених працівників.

Стан наукової розробленості. Дослідження проблем правового регулювання праці медичних працівників, в тому числі і деяких особливостей трудово-правового статусу медичного працівника, були зроблені такими вченими як Алексєєв С.С., Андріїв В.М., Бару М.І., Болотіна Н.Б., Буряк В.Я., Венедиктов В.С., Ведяхіна В.М., Гончарова Г.С., Гусов К.М., Жернаков В.В., Мордовець А.С., Кисельов І.Я., Крилов К.Д., Лушнікова М.В., Лушніков А.М., Лютов Н.М., Маврін С.П., Коршунова Ю.М., Коршунова Т.Ю., Кучма М.І., Миронова В.І., Орловський Ю.П., Пилипенко П.Д., Пашков О.С., Ротань В.Г., Толкунова В.М., Хуторян Н.М., Чанишева Г.І., Шеломова Б.А., Шубіна Т.Б. та іншими.

Виклад основного матеріалу. Одними з найважливіших питань успішного функціонування медичної сфери є належне правове регулювання трудових прав медичних працівників. Наразі низкою законів, постанов, наказів та інших нормативних документів закріплено коло професійних прав, свобод та пільг медичних працівників. Серед законодавчої різноманітності, основним документом для медичної галузі є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ зі змінами, в якому визначено сукупність юридичних норм встановлених, санкціонованих державою, міжнародними організаціями, що регулюють суспільні відносини у сфері медичної діяльності, в тому числі в системі медичного забезпечення права на життя і здоров'я, фізичної і психічної недоторканності, а так само з надання

медичних послуг, щодо збереження, надання пацієнтам достовірної інформації про їх діагноз, динаміку хвороби, методи і передбачувані кінцеві результати лікування, лікарської таємниці, трансплантації органів і тканин людини, порядок забезпечення лікарськими та протезними засобами, судово-медичної і судово-психіатричної експертизи, окреслено коло осіб, які мають право на здійснення медичної діяльності, вказані професійні права і обов'язки медпрацівників і т.д..

Відповідно до ст.74 вказаного закону, медичною і фармацевтичною діяльністю можуть займатися особи, які мають відповідну спеціальну освіту і відповідають єдиним кваліфікаційним вимогам. Нажаль, вказаний закон не містить визначення поняття «медичний працівник»[1]. Хоча стаття 77 Основ законодавства України про охорону здоров'я визначає професійні права та пільги медичних і фармацевтичних працівників. Також поняття «медичний працівник» зустрічається в ст.139 та 140 Кримінального Кодексу України «ненадання допомоги хворому медичним працівником» та «неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником».

Також визначення поняття «медичний працівник» можна зустріти і в деяких інших нормативно-правових актах, зокрема Законом «Про психіатричну допомогу» визначено, що фахівець - медичний працівник (лікар, медична сестра, фельдшер), психолог, соціальний працівник та інший працівник, який має відповідну освіту та спеціальну кваліфікацію і бере участь у наданні психіатричної допомоги. Отже, вказаний закон відносить до категорії медичних працівників, працівників, що мають вищу або середню медичну освіту і здійснюють медичну діяльність. Таким чином, це питання не залишається не врегульованим, хоча має велике значення і тягне істотні правові наслідки для великого числа співробітників медичних організацій.

Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78. Охорона здоров'я визначає кваліфікаційні характеристики керівників, професіоналів, фахівців, технічних службовців та робітників, які є специфічними для галузі охорони здоров'я. Тобто довідник визначає загальну назву «працівник в галузі охорони здоров'я». Така позиція викликає обґрунтовані сумніви. Введення поняття «працівник в галузі охорони здоров'я» не може бути визнано доцільним, воно занадто широке, розпливчате і не конкретизоване, не відображає специфіку саме медичної діяльності, так як до «працівників в галузі охорони здоров'я» можуть бути віднесені працівники, що не мають до медичної діяльності

ніякого відношення (економісти, бухгалтери, юристи, працівники господарських служб, охорони медичної організації і т.п.). Всі вони працюють в медичних організаціях, у сфері охорони здоров'я, але безпосередньо до медичної діяльності ніякого відношення вони не мають.

Отже відсутність чіткого визначення в законі кола осіб, які відносяться до категорії медичних працівників можна віднести до однієї з основних проблем регулювання праці медичних працівників.

Правове регулювання трудових і безпосередньо пов'язаних з ними відносин здійснюється з урахуванням загальноєвропейських принципів і норм міжнародного права і відповідно до Конституції України. Метою такого регулювання є створення сприятливих і справедливих умов праці, що забезпечують рівність прав і можливостей для всіх працівників. Правове регулювання праці медичних працівників здійснюється за допомогою Кодексу законів про працю України, що закріплює загальні положення регулювання трудових відносин та спеціальних нормативно-правових актів, що встановлюють особливий порядок застосування загальних норм. Особливості діяльності супроводжують медичного працівника, починаючи від особливостей отримання медичної освіти і особливого порядку допуску до здійснення медичної діяльності, закінчуючи особливим порядком пенсійного забезпечення. Для медичних працівників існує безліч винятків із загальних правил щодо питань регулювання трудових правовідносин, що зумовлено винятковою соціальною значимістю діяльності з охорони здоров'я населення. Одним із проблемних питань, пов'язаних з трудовими відносинами медичних працівників, є визначення порядку роботи, особливо в умовах скороченого робочого часу тих співробітників, які зайняті на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці. Статтею 43 Конституції України закріплено право кожної людини на працю в умовах, що відповідають вимогам безпеки і гігієни, на винагороду за працю без якої б то не було дискримінації і не нижче встановленого законом мінімального розміру оплати праці, а також право на захист від безробіття[2]. Зміст зазначеної конституційної норми дозволяє безпосередньо застосовувати її при регулюванні трудових відносин медичних працівників.

Коли працівник починає працювати, то власник або директор медичного закладу будь-якої форми власності не має права допустити його до роботи не уклавши трудового договору. Відмінністю є те, що до переліку усіх необхідних документів (диплома про освіту, різноманітних

довідок...) медичний працівник має обов'язково додати копію свідоцтва про присвоєння звання лікаря-спеціаліста за відповідною лікарською спеціальністю та необхідно додати копію сертифіката про присвоєння певної категорії за відповідними спеціальностями. Оскільки, після проходження інтернатури, лікарі починають практичну діяльність та є лікарями-спеціалістами певної спеціальності. На даний момент чинним є Наказ Міністерства охорони здоров'я України №446 від 22.02.2019 року, де затверджено порядок проведення атестації лікарів, номенклатуру лікарських спеціальностей та інші положення[3]. Тобто, після проходження інтернатури лікар отримує звання лікаря-хірурга, лікаря-гінеколога тощо.

Згідно чинного законодавства, після проходження 5 років лікар знову повинен пройти атестацію, відповідно до якої він отримає кваліфікаційну категорію. Відповідно до вищезазначеного наказу спочатку лікар отримує другу категорію, потім першу, і вищу. Після проходження будь-якої категорії лікар отримує сертифікат, який діє 5 років. Тому, саме діючі сертифікати є одним з головних документів, які підтверджують фах, знання та уміння лікаря. Тому даний документ є обов'язковим при влаштуванні на роботу. Також відповідно до Наказу МОЗ України №446 від 22.02.2019 року, якщо лікар не працював відповідно до своєї спеціалізації, то він не має права займатися лікарською практикою. Те ж саме стосується і лікарів, які вчасно не пройшли атестацію.

Ще однією особливістю є те, що перед працевлаштуванням відповідно до Наказу МОЗ України від 21.05.2007 р № 246 «Про затвердження Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій» та Наказу МОЗ України від 23.07.2002 р № 280 «Щодо організації проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів працівників окремих професій, виробництв та організацій, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення і може призвести до поширення інфекційних хвороб» медичний працівник має обов'язково пройти попередній медичний огляд та отримати медичну книжку.

Відповідно до ст. 16 Основ трудовий контракт укладається з керівниками медичних закладів різних форм власності. Трудовий контракт укладається виключно з керівниками, а з співробітниками укладається трудовий договір відповідно до ст.21 КЗпП. Також відповідно до Ліцензійних умов з медичним працівником заборонено укладання цивільно-правових договорів.

Зазначені відмінності є головними відмінностями від працевлаштування працівників немедичної галузі. Працевлаштування також регулюється Наказом МОЗ України від 25 грудня 1997 р. №367 «Про затвердження Порядку працевлаштування випускників державних вищих медичних (фармацевтичних) закладів освіти, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням». [4]

Проте, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та Наказу МОЗ №367 зазначено, що особа, яка закінчила медичний університет повинна мати домовленість з закладом охорони здоров'я або відпрацювати три роки в медичних закладах сільської місцевості або поселенню міського типу. Але відповідно до Конституції України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод примусова праця є забороненою, а тому лікарі мають право не відпрацьовувати 3 роки або , якщо організація заплатила за навчання, то також насильно не можуть влаштувати на роботу особу. У випадку, якщо особа відмовиться працювати, то цим вона порушить умови договору та має повернути кошти, які організація витратила на його навчання. Зазвичай у таких договорах відсутні штрафні санкції. Тільки студент має повернути лише кошти витрачені на навчання без будь-яких відсотків.

Тривалість робочого дня для лікарів, як і для інших категорій робітників, не має перевищувати 40 годин на тиждень (ст.51 КЗпП) та не бути менше ніж 33 годин на тиждень (Наказ МОЗ від 25.05.2006 року №319 «Про затвердження норм робочого часу для працівників закладів та установ охорони здоров'я» [5], але відповідно до статті 52 КЗпП для окремих працівників, куди входять лікарі, встановлюється скорочена тривалість робочого часу. Це розповсюджується для певних відділень, які стикаються з шкідливими факторами (Постанова КМУ від 21.02.2001 р. №163 «Про затвердження Переліку виробництв, цехів, професій і посад із шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого тижня» [6]) і робочий час не має перевищувати 36 годин на тиждень.

Перелік тих медичних працівників, які мають ненормований робочий день, зазначається у колективному договорі.

Відповідно до постанови КМУ від 17.11.1997 року № 1290 «Про затвердження Списків виробництв, робіт, цехів, професій і посад, зайнятість працівників в яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці» деякі категорії працівників мають право на відпустку від 4 до 11 календарних днів на рік, проте

конкретно строк визначається колективним чи трудовим договором. Для загальної групи медичних працівників відпустка має бути не менше 24 календарних днів відповідно за відпрацьований рік.

На даний час, досить часто трапляються випадки порушення трудових прав медичних працівників. По-перше, порушення права на працю, що виражається у тому, що медпрацівник виконуючи добросовісно свої професійні обов'язки не може забезпечити собі достатній рівень життя, досить часто отримуючи заробітну плату, особа навіть себе не може забезпечити необхідними речами, не говорячи про свою родину. А тому особа або змінює роботу, або знаходить паралельно іншу роботу.

По-друге, досить часто є проблема поширення недостовірної інформації, яка завдяки інтернету та соціальним мережам сьогодні поширюється дуже швидко, а тому часто навіть такі випадки доходять до суду, де сторони доказують свої позиції і суд розібравшись у матеріалах справи виносить ухвалу. Проте дана проблема дуже впливає на моральний стан працівника, на професійну репутацію та, навіть, інколи, на виконання професійних обов'язків (оскільки це є приниження честі і гідності працівників медичної сфери).

По-третє, серйозним порушенням є відсутності гарантій фізичної безпеки медичних працівників. Відносно професійних прав, то найчастіше порушується право на вільний вибір апробованих форм, методів і засобів діяльності, впровадження у встановленому порядку сучасних досягнень медичної та фармацевтичної науки і практики. Це відбувається в різний спосіб: починаючи від відсутності в закладах охорони здоров'я необхідного обладнання і лікарських засобів до визначення в медико-технологічних документах

тих діагностичних і лікувальних заходів чи препаратів, ефективність яких не доведена, які можуть виявитися неоптимальними в певній клінічній ситуації для вилікування пацієнта тощо[7]. Іноді заходи, спрямовані на поліпшення ситуації, одночасно приховують у собі і можливості, і ризики (це стосується, скажімо, Наказу МОЗ України від 29.12.2016 р. №1422 «Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 28 вересня 2012 року №751», який дозволяє впровадження іноземних клінічних настанов без проходження процедури їх адаптації). [8]

Отже, як бачимо, чинне законодавство досить чітко регулює професійний статус медичного працівника, проте, як ми бачимо, майже всі сфери нашого життя, дуже стрімко розвиваються. Щодо медицини, то варто зазначити, що законодавче забезпечення дуже гальмує розвиток медицини, застарілі нормативно-правові акти не допомагають вирішити проблеми, які існують на даний момент.

Також, варто зазначити, що проблемами окрім не достатньо ефективного законодавчого механізму ще є неналежне фінансування, більшість з вищевказаних зазначених прав та пільг на практиці реалізуються не в повній мірі або зовсім не реалізуються.

Отже, потрібно попрацювати над вдосконаленням вітчизняного законодавства, в якому чітко підкреслити і визначити способи з реалізації захисту трудових прав медичних працівників. Вважаємо за необхідне постійно навчати медичний персонал і підвищувати їхню професійну та правову обізнаність, принаймні, шляхом відслідковування ними нових змін у законодавстві України щодо захисту своїх професійних прав та обов'язків.

Література:

1. Закон України: «Основи законодавства України про охорону здоров'я», Документ 2801-ХІІ, Редакція від 24.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
2. Конституція України, Документ 254к/96-ВР, Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Наказ МОЗ України від 22.02.2019 № 446 «Деякі питання безперервного професійного розвитку лікарів» URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-22022019--446-dejaki-pitannja-bezperernogo-profesijnogo-rozvitku-likariv>
4. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку працевлаштування випускників державних вищих медичних (фармацевтичних) закладів освіти, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням» від 25.12.1997 р. N367. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG2686.html
5. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження норм робочого часу для працівників закладів та установ охорони здоров'я» від 25.05.2006 р. № 319 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0696-06#Text>

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Переліку виробництв, цехів, професій і посад із шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого тижня» від 21.02.2001 р. № 163 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/163-2001-п#Text>

7. «Захист прав медичних працівників: готуймося до самооборони?» URL: <https://www.vz.kiev.ua/zahyst-prav-medychnyh-pratsivnykiv-gotujmosya-do-samooborony/>

8. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про внесення змін до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 28 вересня 2012 року №751» від 29.12.2016 р. №1422 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0530-17#Text>.